

TÜRK RESİM SANATINDA GÖRSEL ALGI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Fatih BAŞBUĞ²

ÖZET

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim, kültür, endüstri alanında yapılan geliştirme çabalarına ek olarak, hızlı kalkınmayla birlikte sanat alanında yenileşme çabaları etkisini göstermiştir. Yurtdışından yurda gelen yabancı uyruklu sanat eğitimcileri, akademi kadrosunda görev alarak, günümüz Türk resim sanatının temellerini hazırlamıştır. Bu süreçte akademiden mezun olan sanatçı adayları, yurdun her köşesine dağılarak Türk resim eğitiminin gelişmesine emek harcamış, yeni gençlerin yetişmesi yönünde eğitimci rolü üstlenmişlerdir. 18. yüzyılda sanayileşme etkisine paralel olarak, sanayi devriminin getirdiği sorgulayıcı ve irdeleyici ideolojik düşünce anlayışı, estetik görüşte farklı söylemler geliştirmiştir. Felsefecilerin görüşlerini birer manifestoya dönüştüren sanatçılar, bu aşamada formlarda ve kompozisyonlarda yapısal değişime giderek, sanatı yeniden biçimlendirme gayreti içinde olmuşlardır. Batı’daki bu gelişime ve değişime paralel olarak Türk sanatında da bazı değişimler yaşanmıştır. Yeni terimler, söylemler, kompozisyon yapısındaki kurgusal değişiklikler, akademi dilinden farklı yönelişlere kapı açmıştır. Sanatçıların daha özgür bir ortamda ürettikleri eserler, başlarda grup olgusu ve karma sergiler olarak etkinliklere dönüşse de sonrasında kişisel üslup özelliklerine ve bireysel sergilere yerini bırakarak, sanatçıların hür iradelerinin dile getirildiği bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel algı, sanat eleştirisi, estetik

---

¹Bu çalışma, 17-21 Nisan 2019 tarihleri arasında V. INES Human and Civilization Congress (INESS)’inde bildiri olarak sunulmuştur.

²Prof. Dr. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, fatih.basbug@manas.edu.kg

AN EVALUATION ON VISUAL PERCEPTION IN TURKISH ART

ABSTRACT

In Turkey, after the proclamation of the republic, along with the developments in education, culture and industry. Innovation in art took effect with fast development. Foreign art educators who came to Turkey, set up the basics of our modern day sense of art by having duties in academical staff in this process, the artists that graduated from the academy went to every part of the country and worked a lot for developing the Turkish art education. They had the role as educators in educating new young artists. In the 19th century, along with the industrialization, interrogating and probing sense of thought, developed different statements in aesthetical idea and set ground for interrogating the art based on ideology. The artists who turned the ideas of philosophers into a manifesto, made changes in forms and compositions and tried to reshape art. Along with this change in the west, there were some changes in Turkish art, too. New terms, statements, constactive changes in compositions pened nwee doors from academic language to different tendencies. The works that artists created in a free atmosphere turned into events as group exhibitons at first. But later leaving its place to personal style characteristics and individual exhibitions, a new understanding came out where artists stated their free ideas.

Keywords: Visual perception, art criticism, aesthetic

Giriş

Görsel Dünya Algısı kavramı ilk kez 1950’de yayınlandığında kapsamı sosyal bilimlerin yanında biyolojik bilimler, havacılık ve savaşın çok ötesine uzanmıştır. Ancak bu kavramı en çok benimseyen kesim, görsel sanatçılar olmuştur. Kavramın popülerliği, sanatçılara sınırsız bir özgürlük tanıırken, geleneksel kuralların yerine formları anlamaya, tanımaya giden yolda parçalar arası bütünlüğün önemi üzerinde durmuştur. Gestalt ilkesi olarak adlandırılan bu yeni sistem veya fikir, biçimlerde kendini hissettiren somut materyallere dönüşerek izleyici üzerinde derin tesir yaratmıştır (Sloan, 2016: 201). Gestalt terimi, belirli bir mekan üzerindeki görsel, işitsel nesnelere, tek bir bütünlükte ele almıştır (Smith, 1941: 193). Sanatsal nesnelere özelliklerine göre tanımlarken, özellikle alan teorisi kapsamında sosyal psikolojiyi etkileyerek, sanatçıların yakından ilgili olduğu bu konulara da etki etmiştir. Esasında psikoloji temelli çalışmaların çıkış kaynağını oluşturan bu felsefenin etrafında toplanan Max Wertheimer, Kurt Koffka, Wolfgang Kohler gibi bilim insanları, algısal olanı açıklamak için atomistik düşünceye yönelmişlerdir. Bu düşünce sisteminde ise *“bütün, parçalarının toplamından daha büyüktür”* görüşü hakimdir. Ancak Gestalt felsefesi üzerinde çalışan bilim adamları, sonrasında farklı bir görüş geliştirerek, bütünün tamamen farklı bir şey olduğuna inanmışlardır (Koffka’dan aktaran Ferrare ve Apple, 2015: 49). Böylece bütün denilen şeyin, parçalarından daha anlamlı bir varlık olduğu bilinci yerleşmiştir.

Gestalt, en temelde, iki veya daha fazla algısal eleman olduğunda ortaya çıkan özellikleri, mekan veya zaman kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Gestalt, işitsel algıda, çalınan tonların melodiyi tanımladığına inanmaktadır. Zil sesinin frekansı orantılı olarak değişmekte veya aynı anda çalındığında bir akoru tanımlamaktadır (Pomerantz, 2006: 620). Bu görüş, sanatsal yaratma eyleminde, farklı ve temel bazı kurallardan hareketle bütün, parçaların pratik manipülasyonu sonucunda oluşan yaklaşım şeklini ortaya koymaktadır. Özellikle Beethoven ve Mozart’ın eserlerinde bu manipülasyon parçalarının oluşturduğu bütünsel etkiyi görmek mümkündür (Squires, 1936: 298). Beethoven’ın piyano, keman ve viyolonsel çalınan 1796 tarihli “opus 2” isimli eseri bu bütünsel etkiye önemli bir örnektir. Bütünsel etki çalışmaları, farklı yazarların ve bilim adamlarının eğildiği konular arasına girerek 20. yüzyılda yeni teorilere kapı aralamıştır. Özellikle 1923 tarihli “Anlamın Anlamı” felsefesini, düşünce ve sembolizm üzerinden

değerlendiren iki bilim adamı, yayınladıkları kitaplarında felsefe, dil, bilişsel bilim, anlambilim ve göstergebilim gibi kavramları yan yana getirerek ders kitabı niteliğinde önemli bir eser oluşturmuşlardır. Richards ve Ogden'in bu düşüncesi, "duygusal dil" kavramını bir anlamda dışlamıştır. Bu düşünceye katılmayan Edmund Burke gibi yazarlar, teorik olarak duygusal dil kavramından tam anlamıyla vazgeçmemişlerdir (Wright, 2001: 210). Duygusal dil kavramı, sanatçıların en çok başvurduğu karakter yapısının temelini oluşturan duygusal tepkisiyle doğrudan ilgili bir kavramdır. Sanatçının eser üretim sürecinde, sıkça reaksiyona girdiği bir yönüdür. Bu nedenle, görsel algılama süreciyle doğrudan ilintili kavramlar arasında bulunan duygusal dil, görsel algılama sürecinin de kökenini oluşturması açısından önemlidir.

Bu kavramlardan başka, yapısal farklılık ve birlik ilkeleri gibi psikolojik kesişimin ayrılmaz parçalarını oluşturan felsefi ilkelerden de söz etmek mümkündür. Bu ilkeler, teorik olarak Gestalt kavramlarının yeni bilimsel dilini ortaya koymaktadır. Çocuk gelişimi açısından fenomenoloji bakış açısıyla fikirleri dillendirmek, felsefi hayalleri çocuğun gelişen algısına yerleştirerek bilgi, deneyim ve algı mekanizmasını öne çıkarmaktadır (Kendrick, 2017: 816). Böylece birey, çocukluk evresinden itibaren algılama eylemi içinde olarak, görsel algı açısından olayları, nesnelere deneyimlemeye başlamaktadır.

Türk Resim Sanatında Görsel Algı Üzerine Bir Değerlendirme

Bireyin sanat dünyasıyla tanışması ve etkileşimi çocuk yaşlardan itibaren başlayarak kendine özgü ve doğal olarak sınırlı bir karakter sürecinde gelişmektedir. Sanat süreci, bazıları için sanat eseri, emeğin emeği süreci anlamına gelmektedir. Sanatçı, bir esnaf gibi başkalarının karmaşık duygularını, hesaplanmış yapı içinde ifade etmektedir. Burada sanat eserinin temel fikri farklıdır. Sanat eseri, aynı zamanda bir organizma gibidir. Bu organizma, ancak doğada yaşayan bir organizma ile karşılaştırılabilir. Böyle bir sistemin tüm unsurları fonksiyonel ilişkiler ile bağlantılıdır (Höller, 1984: 35). Görsel algılama süreci izleyici için burada başlayarak, kişiye, zamana, olaylara yaşadığı çağa, topluma göre farklı ifadelerle yorumlanabilir. Görsel algı teorisi, sahip olduğu geniş araştırmaların aksine duygusal uyaranların nasıl algılandığını incelemiştir. Duygusal uyaran vizyon kalitesini etkilemektedir. Bakış açısı, evrimsel bir özellik göstererek duygusal algı çözümlemesiyle birlikte kişinin görüş kalitesini arttırmaktadır. Böylece

duygusal uyarıcı, yani sanat eseri, belirli bir kalitede ve izleyicinin görsel algı bileşenlerine doğrudan etki eder özellikte olmalıdır (Jeffrey vd, 2013: 1479). Gestalt kuramının temel özellikleri, bu duruma özellikle değinirken, öğretim ve araştırma arasındaki ilişkiyi şekillendiren kuvvetlerin birbirlerine olan zıtlığına işaret etmektedir. Araştırmanın müfredattaki değeri; araştırma, öğrenmeye son derece bağlı bir eylemdir. Araştırma, eleştirel analizi teşvik etme yeteneğine sahiptir (Duff ve Marriott, 2017: 2416). Araştırmada duygusal faktörler, konunun dışında tutulmalıdır. Ancak sanat kurgusunda, eleştirisinde ve analizinde duygunun önemi büyüktür. Çünkü sanat eseriyle tepkime sürecinin ateşleyicisi duygudur. Türk resminde konu itibarıyla duygusal bir yoğunluktan bahsetmek zor değildir. Turgut Zaim'in Yörük konulu eserlerinde, Anadolu'nun yaylalarında yaşam süren bu toplum, kültürel değerler içinde resimlenmiştir. Figürlerin yüzlerinde kırsal yaşam heyecanı ve mutluluğu okunmaktadır.

Duyguların doğrudan ve erken ortaya çıkma olasılığı, algısal süreçler üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. İnsanlar, ham duygusal deneyimleriyle inandıkları şeyleri, kendi dünyalarının bir parçası şeklinde yorumlarlar. Duygular, algı üzerinde doğrudan etkilidir (Niedenthal ve Wood, 2019: 77). Ancak görme ile algılama birbirlerinden farklı unsurlardır. Görme keskinliği, kişide algılama kabiliyetini göstermektedir.

Görme keskinliği, görsel görünümün çeşitli bölümlerinden biridir. Kantitatif bir bakış açısıyla, bir görüntünün belirli bir standart mesafede odakta görülmesi, gözün ince ayrıntıları çözme kabiliyetiyle ilgilidir (Piroozfar ve Farr, 2015: 71). Yapılan bilimsel araştırmalar, sanat eğitimi almamış bireylerin zayıf algıladığını ortaya koymuştur (Wise vd, 2008: 133). Algılama, her anlamda görülen nesnenin temel özelliklerini, yapısını kavrama ve özümseme eylemidir. Ancak algılamanın geliştirilmesi, araştırma ve incelemeyle mümkündür. Bu konuda da bazı bileşenlere gereksinim duyulmaktadır. Türk resmi üzerine eleştiri konusunda yeterli düzeyde çalışma yapılmaması, bu konudaki eksikliği ortaya koymaktadır. Resim ve heykel sanatının dinamikleri, sanatın ilke ve elemanlarının kompozisyonlara yansıma biçimleri üzerinde durulmaması, toplumsal anlamda sanat eseri algısına doğrudan etki etmektedir. Sanat süreci, aynı zamanda bir davranış ve psikoloji aktarım sürecidir.

Davranışsal araştırma ve çevre psikolojisi alanları, görsel özelliklerin çevre deneyiminin şekillenmesinde yardımcı rol üstlenmektedir. Bu

araştırmada, en çok alıntı yapılan ve yaygın olan kavramlardan biri, Appleton'ın (1975) fırsat ve sığınak ikiliğidir. Appleton'a göre bir çevrenin veya nesnenin temel fiziksel özelliklerinin algılanmasında, estetik tercihler büyük öneme sahiptir. Estetik, kişinin farkındalık ruhunun yansımasıdır. Appleton potansiyel avcılarının gizlenme yeteneği kadar, görebilme yeteneğinin de gelişmişlik durumuna gönderme yaparak, gelişmiş algılama özelliklerinin, insan bedenindeki diğer hayati fonksiyonlarının da gelişmesine olanak sağladığına inanmaktadır (Dzebic vd. 2013: 30). Türk toplumunun sanat estetiği alanında bilgilenmesi, sanat etkinlik alanlarının artacağı ve ekonomiye ciddi katkı sağlayacağı sonucunu ortaya koymaktadır. Görsel algının hareket kabiliyetini, estetik alımlama becerisi belirlemektedir. Bu anlamda V. yüzyılda yaşanan bir olay, halkın algı süreciyle, sanatçının beklentisindeki farklılığa işaret etmektedir.

"İ.Ö. V. yüzyılın sonlarında resimleriyle ün salmış olan Zeuxis, elinde üzüm tutan bir çocuğun resmini yapmış ve üzümler öylesine gerçek gibi duruyorlarmış ki kuşlar gelip yemeye kalkışmışlar. Bundan dolayı, övüldüğü zaman Zeuxis, üzülerek, "çocuğun resmini daha iyi yapabilseydim kuşlar ondan korkardı" demiştir" (Moran, 2002: 30). Türk resim sanatının temelinde sembolik, felsefi, gerçekçi, dışavurumcu gibi sanat akımlarının Batı'daki gibi bir öncü karşılığının bulunmaması, Türk resminin "sanatçı-eser-toplum" üçgeninin bir yansıması şeklinde düşünülebilir. Türk sanatçısının birinci önceliği, hiçbir dönemde gerçekçi bir resim veya heykel anlayışı olmamıştır. Gerek Türkistan coğrafyasındaki kaya resimleri, balballar, Mani mağaralarındaki duvar resimleri, resimli el yazmaları, çeşitli süslemelerde görülen resimler incelendiğinde, sanatçının böyle bir iddiası veya anlatımı söz konusu değildir. Türk sanatının temel nitelikleri, sembolik ve anlamsal derinlikle ilgilenen bir anlayış ürünüdür. Cami tezyinatında görülen geometrik formların simetrik biçimleri, figürü andıran görünümeler ifade ederken, izleyici bu karmaşık biçimler arasında kaybolmakta ve sağlıklı bir algılama sürecini başlatamamaktadır. Türk-İslam sanatının bu biçimci kurgusu, Batı sanatında özellikle 19. yüzyıldan sonra görülen soyutlama eğilimiyle benzerlik ve etkileşimin boyutlarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla nitelik açısından özgün bir ifade biçimidir. Yüzyıllar öncesinden yakalanan bu özgünlüğün, endüstri devriminden sonra görülebilmesi, Batı'da ulaşılan sanat düzeylerinin ilerlemesi, Türk sanatının süreç açısından geriden gelmesi gibi bir anlayışı temellendirmiştir. Ancak Türk sanatı içinde büyük öneme sahip, hat, tezhip ve minyatür sanatının

gelişim çizgisinin belirlenmesi, farklı coğrafyalar bazında kıyaslama ve karşılaştırmalar yapılmasını mümkün kılmaktadır. Türk sanatçısı, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun anladığı ve algıladığı düzeyde eser üretme mecburiyetinde bırakılmıştır. Şişli Atölyesi'nde ve Avrupa eğitimleri sonrasında yurda dönüşlerinde üretilen eserler bunun örnekleriyle doludur. Türk ressamı, 1930'lu yıllardan sonra kendi özgün çizgisini yakalama gayreti içinde olmuş ve ulusalcı bir sanat anlayışına yönelim göstermiştir.

Sonuç

Ulusalcı sanat anlayışı, Türk sanatının kendi öz değerleri ve kültürel kaynaklarını yansıtmasıyla ilgilidir. Türk ressamlar, Anadolu'nun her köşesinden edindikleri izlenimleri, tuvallerine aktararak toplumu kendi duygusal pencerelerinden renk ve lekelerle betimlemişlerdir. Görsel algı unsuru burada ortaya çıkarak, bu resimler toplum tarafından algılaya düzeylerine bağlı olarak özümsemiştir. Üç büyük ilde kurulan Devlet Resim ve Heykel Müzeleri, Devlet Güzel Sanatlar Galerileri bu eserlerin yoğun olarak sergilendiği mekânlardır. Sanatçı eser üretirken, izleyicinin bu eseri algılaması veya çözümlenmesi üzerinde çok fazla durmamaktadır. Sanatçı eseri yaptıktan sonra, eser kendisinden çıkarak toplumun bir parçası haline gelmektedir. Topluma eseri farklı bir görüşle anlatacak olan sanat eleştirmenleri, görsel algı konularında tam donanımlı olmalıdır. Türk resim eğitiminde en önemli sorunlardan biri, görsel algı ve resim eleştirisi düzeyinin bilimsel formlarda verilememesi ve iyi anlatılamamasıdır. Resim eleştirisi ve görsel algıyla ilgili Google akademik tarama verilerine göre yayımlanan makale sayısı maalesef çok sınırlıdır. Bu veri göstermektedir ki Türkiye'de sanat eseri açısından görsel algı araştırmaları tartışılır düzeydedir. Gestalt kuramına dâhil olan algılaya sürecinin lisans ders müfredatlarında bulunmaması veya sınırlı düzeyde bulunması, bu konunun anlaşılabilirliğini kısıtlamaktadır. Görsel algı konusu beyin, göz ve bellek üçgeniyle ortaya konulan fikrin şekillenmiş biçimini oluşturmaktadır. Bu üç duyumsama, kişinin sanat eseriyle olan etkileşim düzeyini belirlemektedir. Türkiye'de toplumsal anlamda görsel algı konularında çalışma yapılarak halka aktarılması önem arz etmektedir.

Görsel algı olayının çözümlenmesi, bireyin yetenek durumuyla ilgilidir. Algısı yüksek bireylerin, yeteneklerini yansıtma oranı bilimsel

araştırmalar ışığında olumlu veriler ortaya koymuştur. Bu nedenle, algı düzeyinin artırılması, beynin kayıt edici unsurunun aktif kalabilmesi adına çeşitli aktiviteler yapılması, güzel sanatlarla ilgilenen bireyler için son derece yararlı olacaktır.

Kaynaklar

- Duff, A. & Marriott, N. (2017) The teaching–research gestalt: the development of a discipline-based scale, *Studies in Higher Education*, 42:12, 2406-2420.
- Dzebic, V., Perdue, J.S. & Ellard, C.G. (2013) The influence of visual perception on responses towards real-world environments and application towards design, *Intelligent Buildings International*, 5:sup1, 29-47.
- Ferrare, J.J. & Apple, M.W. (2015) Field theory and educational practice: Bourdieu and the pedagogic qualities of local field positions in educational contexts, *Cambridge Journal of Education*, 45:1, 43-59.
- Höller, Y. (1984) Composition of the Gestalt, or the making of the organism, *Contemporary Music Review*, 1:1, 35-40.
- Jeffrey, R., Nicol, J.R., Perrotta, S., Caliciuri, S. & Wachowiak, M. P. (2013) Emotion-specific modulation of early visual perception, *Cognition & Emotion*, 27:8, 1478-1485.
- Kendrick, A.K. (2017) Structuring the Mind: Domingo Barnés, Gestalt Perception and the Science of the Child, 1917–1933, *Bulletin of Spanish Studies*, 94:5, 795-820.
- Moran, B. (2002) Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Niedenthal, P.M. & Wood, A. (2019) Does emotion influence visual perception? Depends on how you look at it, *Cognition and Emotion*, 33:1, 77-84.
- Piroozfar, P. & Farr, E.R.P. (2015) Visual perception and the choice of systemised building façades, *Architectural Engineering and Design Management*, 11:1, 65-81.
- Pomerantz, J.R. (2006) Colour as a Gestalt: Pop out with basic features and with conjunctions, *Visual Cognition*, 14:4-8, 619-628.
- Sloan, K. (2016) Gestalt in Motion: Wholeness, Systems and Perception in Post-War British Art, *Visual Culture in Britain*, 17:2, 200-224.
- Smith, F.V. (1941) An interpretation of the theory of gestalt, *The Australasian Journal of Psychology and Philosophy*, 19:3, 193-215.
- Squires, P.C. (1936) Some observations by Dostoevsky and their bearing on the Gestalt Psychology, *The Australasian Journal of Psychology and Philosophy*, 14:4, 295-300.
- Wise, A., Fresneda, I.A., Duncan, L. & Moalosi, M. (2008) Visual Perception of Portion Size, *Ecology of Food and Nutrition*, 47:2, 126-134.
- Wright, M.H. (2001) Gestalt psychological theory's value in rhetorical criticism, *Quarterly Journal of Speech*, 87:2, 208-215.